

МОТИВАЦІЙНО-ЦІННІСНЕ СТАВЛЕННЯ ВЧИТЕЛЯ ГЕОГРАФІЇ ТА ОСНОВ ЕКОНОМІКИ ДО ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ ОСОБИСТОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ І МЕТОДИЧНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ

Автор статті висвітлює проблему мотивації вчителів географії та основ економіки до підвищення рівня особистої педагогічної та методичної культури. В процесі роботи над даною проблемою автором проведено опитування та анкетування вчителів з метою визначення потреб, інтересів та мотивів, які сприяють та стають на заваді свідомої самоосвітньої діяльності вчителя географії та економіки.

Ключові слова: мотивація, інтереси, потреби, педагогічна культура, методична культура, самоосвітня діяльність.

Автор статті освещає проблему мотивации учителей географии и основ экономики к повышению уровня собственной педагогической и методической культуры. В процессе работы над данной проблемой автором проведен опрос и анкетирование учителей с целью определения потребностей, интересов и мотивов, которые содействуют или препятствуют осознанной самообразовательной деятельности учителя географии и экономики.

Ключевые слова: мотивация, интерес, потребность, педагогическая культура, методическая культура, самообразовательная деятельность.

Вступ. Постановка проблеми. Мотивація посідає провідне місце в структурі особистості і є одним із основних понять, які використовуються для пояснення рушійних сил поведінки людини.

У ролі мотиву можуть виступати потреби, інтереси, потяги, емоції, установки, ідеали тощо. Розуміння змісту мотивацій вчителя до підвищення рівня особистої педагогічної та методичної професійної культури – це один з головних показників майстерності методиста інституту післядипломної педагогічної освіти та викладача, який працює в системі підвищення кваліфікації педагогічних кадрів.

Мета публікації. Учитель має бути готовий до постійного вдосконалення і підвищення кваліфікації. Але і суспільству необхідно створювати умови, за яких педагог може реалізувати свою потребу в ціложиттєвому навчанні і саморозвитку. В нашій практичній діяльності проблема мотивації вчителя до підвищення

власної професійної культури є повсякденно актуальною проблемою, адже процес удосконалення вчителя – це процес ціложиттєвої плідної самоосвітньої діяльності, яким переймаються в тому числі і працівники інститутів післядипломної педагогічної освіти. Над формуванням і спрямуванням цього процесу працює не тільки сам учитель, а й методична служба школи, району, міста та області. Саме вони покликані на всіх рівнях забезпечити науково-методичне наповнення й організаційне керування процесом самоосвіти та професійного зростання вчителя. В нашій публікації ми зробили спробу висвітлити роль мотивації вчителя географії та основ економіки до підвищення рівня особистої педагогічної та методичної професійної культури.

Вихідні передумови. В роботах вітчизняних та зарубіжних психологів мотив розуміється і як усвідомлена потреба, і як предмет потреби, а також ототожнюється з потребою [2].

Згідно авторської освітньої концепції Н. Федорця (Авторська освітня концепція “*Intellectualittea*” – “Інтелігентність”) [6], процес підвищення кваліфікації і розвитку особи педагогічного персоналу є безперервним і здійснюється на трьох рівнях:

- перший – традиційний – підвищення науково-теоретичної і методико-технологічної компетентності педагога з предмета (за змістом фахової підготовки педагога);
- другий – пов’язаний з широким колом суміжних “навколопедагогічних” наук;
- третій – цілеспрямоване виховання інтелігентності і виховання, підвищення загальної культури фахівців (6, с.102).

Сьогодні існує певна кваліфікація різноманітних моделей мотивації, причому, на жаль, у готовому вигляді вони не можуть бути використані в галузі освіти, адже більшість із них придатні до впровадження лише в комерційному секторі.

Вчені поділяють відомі моделі мотивації на дві категорії:

Змістовні моделі	Процесійні моделі
<ul style="list-style-type: none"> – теорія потреб Туган-Барановського; – ієрархія потреб Маслоу; – теорія потреб Маккеланда; – двофакторна теорія Герцберга 	<ul style="list-style-type: none"> – теорія сподівань Врума; – теорія справедливості; – комплексна процесійна теорія Портера і Лоулера

Дослідження проведені серед студентів вищих педагогічних навчальних закладів довели, що мотивацією їх вступу у ВНЗ є далеко не схильність до професійної педагогічної діяльності, а, перш за все, лише бажання отримати документ – диплом про вищу освіту та цікавість до певної науки переважної тої, яка була серед основних улюблених предметів у школі.

Згадайте, як часто на запитання в анкеті для старшокласників або студентів І курсу “Чому Ви обрали професію вчителя, наприклад, географії або історії” респондент відповідає “Бо люблю історію або географію, тобто сам предмет, а не процес педагогічної діяльності, дітей, роботу з дітьми та їх батьками тощо”.

Дослідження питання мотиваційно-ціннісного ставлення вчителя географії до проблеми та процесу підвищення рівня особистої професійної (методичної та педагогічної) культури й обізнаності в умовах переходу від інформаційного до постіндустріального суспільства пов'язано з комплексом педагогічних умов:

- необхідністю коригування структури, змісту, форм, термінів проведення процедури підвищення кваліфікації вчителів географії в умовах соціокультурного середовища, яке змінюється з часом та відповідно до нових вимог у галузі освіти;
- усвідомленням необхідності організації та проведення діагностики ставлення вчителя до запропонованих йому змісту та форм організації підвищення його професійної майстерності засобами та в умовах, що склалися та створені на базі Обласних Інститутів післядипломної педагогічної освіти та в процесі неперервної свідомої самоосвітньої діяльності [2].

В педагогічній та методичній науці і практиці дослідження питань, пов'язаних з професійною майстерністю вчителя і його педагогічною, методичною, технологічною культурою є одним з провідних напрямів сучасної педагогіки (В.А. Адольф, О.В. Бондаревська, Р. Вінтер, В.І. Загвязінський, Е.Ю.Захарченко, Г.В. Звездунова, І.Ф. Ісаєв, Н.В. Кузьміна, К.М. Льовітан, А.И. Міщенко, Н.Д. Никандров, М.К. Равіна, И.П. Раченко, В.А. Сластенін, Б.В. Такмен та інші).

Поняття педагогічної культури учителя у своїх дослідженнях ми розглядаємо як сукупність та систему вмінь вчителя виявляти зразки особистісно-ціннісного ставлення до учнів, до дисципліни (предмета), який він викладає, педагогічна культура характеризує рівень компетентності учасників педагогічної взаємодії, здатність до реалізації зразкових програм поведінки, вміння навчати учнів принципам, нормам і способам культурного перетворення достойних зразків людського життя.

Методична культура розглядається нами, як і більшістю педагогів, як технічна або технологічна частина педагогічної культури.

Технологічна культура передбачає накопичення значного досвіду успішного використання технологій та наявність власного технологічного почерку. Ступінь усвідомлення власної методичної та технологічної культури свідчить також про можливість опису та передачі іншим свого педагогічного досвіду та інструментарію.

Виклад основного матеріалу. Найважливішу характеристику людини – спрямованість особистості – визначають через поняття мотиву. Спрямованість особистості характеризується її інтересами, схильностями, переконаннями, ідеалами, в яких виражається світогляд певної конкретної людини. Спрямованість особистості можна розглядати як сукупність ведучих, стійких мотивів, які орієнтують діяльність особи і відносно незалежні від наявних для неї в певний час обставин. Вона визначає ініціативну поведінку людини, спонукає різних індивідів в одних і тих самих ситуаціях ставити перед собою різні завдання та формувати невипадкову послідовність цілей і дій, за допомогою яких досягається результат – розв’язання поставленого завдання, реалізації мети певного етапу діяльності.

Перехід від індустріального суспільства до інформаційного (який у цивілізованому світі почався приблизно у 70 – х роках ХХ століття) визначає продуктивні зміни у підготовці, перепідготовці та підвищенні професійної кваліфікації, оцінці мотивації педагогів. Це ключовий чинник в модернізації школи, без якого всі інновації ризикують перетворитися на пусті розмови [6].

Діяльність людини спонукається до певних дій зазвичай декількома мотивами, одні з яких є основними, ведучими, а інші – підлеглими, другорядними, що в окремих випадках та ситуаціях виконують та відіграють функцію додаткової стимуляції. Провідні мотиви разом з функцією спонукання додають діяльності, її об’єктам і умовам той або інший суб’єктивний і особовий сенс.

Мотиви можуть знаходитися в різних стосунках між собою. Вони здатні підсилювати або ослаблювати один одного, вступати у взаємні протиріччя і в протиріччя з існуючими умовами та можливостями реалізації дії. Мотивація, як процес спонукання людини до здійснення тих або інших дій і вчинків часто є складним актом, що вимагає аналізу й оцінки можливих альтернатив, особистісного вибору та ухвалення конкретно прийнятих особистістю рішень. Цей процес психологічно ускладнюється ще і тим, що не завжди реальні мотиви усвідомлюються людиною актуально. Часто під час підготовки і виконання дій мотиви виявляють себе вже після того, як рішення щодо дії прийняте, а самі дії здійснені.

Потреби – це усвідомлена відсутність чогось, що викликає прагнення до відповідної діяльності. Первинні потреби закладені

генетично, а вторинні виробляються в процесі пізнання і здобуття особистістю життєвого досвіду. Їх не можна безпосередньо спостерігати чи вимірювати, про їх існування свідчить поведінка людей. Отже, потреби – це реальні причини виявлення інтересів, які слугують мотивом до діяльності.

Інтерес – це об’єктивно зумовлений мотив діяльності суб’єкта (окремої людини, соціальної спільноти), який формується з усвідомлення самої потреби та з’ясування умов і засобів її задоволення. В процесі реалізації інтересу, людина неодмінно бере до уваги не лише сам предмет потреби, а ще й обставини та умови його здобуття – існуючі норми та регламенти людських стосунків, соціальні інституції та установи. Зміст інтересів виражає внутрішню сутність суб’єкта, індивідуальність світогляду, сприйняття навколишнього світу, наявні матеріальні та духовні цінності культури тощо. Найміцніше гуртують людей спільні інтереси. Це не просто сума індивідуальних інтересів членів спільноти і не просто чийсь один інтерес, який прийнято вважати спільністю для багатьох. Це інтегроване, узагальнене вираження одиничних інтересів, інтерес, який є справді спільним для сукупності людей, причетність до якого є визначальною ознакою членів певної групи.

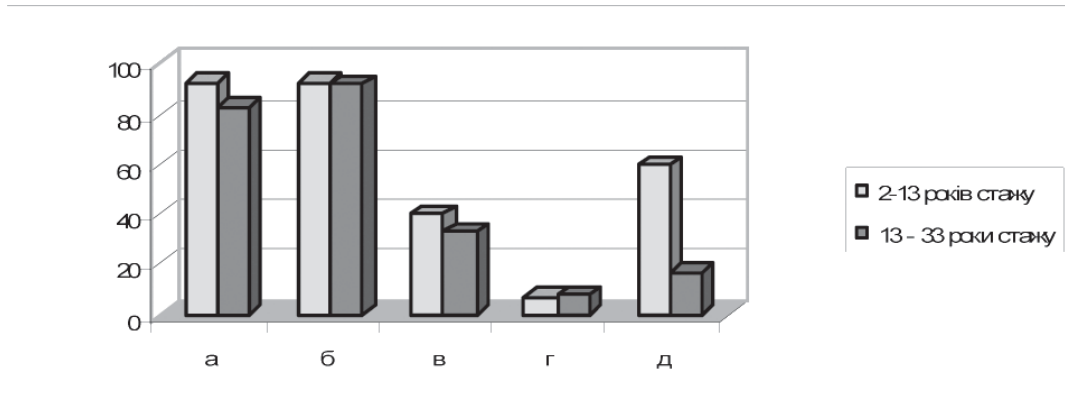
Аналіз поєднання інтересів, потреб, мотивів уможлиблює висновки щодо спрямованості особистості учителя до підвищення рівня особистої педагогічної та методичної професійної культури.

Проведене під керівництвом А.О. Зоткіна дослідження потреб учителів у підвищенні кваліфікації “Соціальний і професійний портрет вчителя в умовах модернізації освіти” показав наступне: змінилася мотивація слухачів: у 2000 році для 79,4% слухачів ведучим був мотив проходження атестації, а у 2007 р. – 31 % – здобуття інформації про зміни в системі освіти і перспективах її розвитку; 30 % – кваліфікаційна атестація; 24 % – підвищення якості освітніх результатів; 21 % – супровід інноваційної та проектної діяльності; 21 % – опанування нових технологій; 18 % – поглиблення наочних знань [1].

Упродовж 2010-2011 та 2011-2012 навчальних років ми проводили подібне дослідження. Розроблена нами анкета була запропонована вчителям географії та економіки шкіл міста Києва, які проходили курси підвищення кваліфікації на базі Інституту післядипломної педагогічної освіти Київського університету імені Бориса Грінченка. Наші дослідження свідчать про наступне:

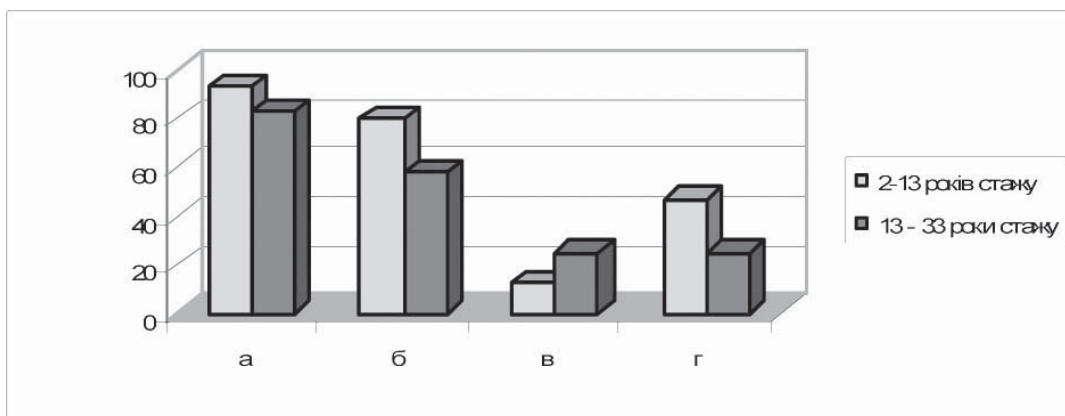
1. Під час проходження курсів підвищення кваліфікації вчителі географії мотивувалися: потребою здобути нові фахові знання

навички та вміння (а); цікавістю до нової наукової інформації (б); бажанням змінити оточення та поспілкуватися з новими людьми (в); потребою відчувати нові емоції (г); необхідністю відвідати інші навчальні заклади (д) (діаграма 1).

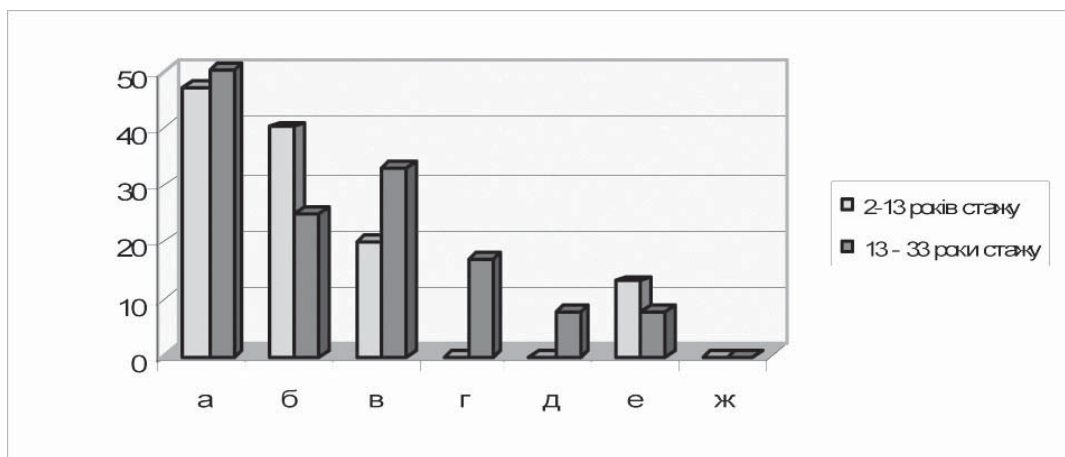
Діаграма 1. Основні мотиви вчителів географії під час проходження курсів підвищення кваліфікації

2. Мета, яку переслідує в ході курсової перепідготовки вчитель географії: підвищення фахової компетенції як вчителя географії (а); спілкування з колегами з метою обміну досвідом (б); проходження курсів через необхідність планової атестації (в); мета особистісного розвитку (г).

Діаграма 2. Мета, яку переслідує в ході курсової перепідготовки вчитель географії

3. Перешкоди, які вчитель географії вважає основними щодо вдосконалення власного фахового рівня: перешкоди відсутні (а); брак часу (б); матеріальні проблеми (в); стан здоров'я (г); незрозуміння керівництва школи (д); відсутність морального заохочення (е); відсутність матеріального заохочення (ж).

Діаграма 3. Перешкоди, які вчитель географії вважає основними щодо вдосконалення власного фахового рівня

Векспериментальному дослідженні брали участь вчителі різних кваліфікаційних категорій, які мають різний стаж та досвід роботи. Нами вони були умовно об'єднані у дві групи:

1. Вчителі з досвідом практичної діяльності від 2 до 13 років, які мають кваліфікаційну категорію “спеціаліст” – “спеціаліст першої кваліфікаційної категорії”.

2. Вчителі з досвідом практичної діяльності від 13 до 33 років, які мають “вищу кваліфікаційну категорію” та звання “старший учитель” або “учитель-методист”.

Результати індивідуального спілкування, опитування та анкетування вчителів дають нам змогу стверджувати наступне:

Вчителі I групи	Вчителі II групи
1. Під час проходження курсів підвищення кваліфікації (діаграма 1) мотивуються:	
потребою здобути нові фахові знання навички та вміння (а); цікавістю до нової наукової інформації (б), необхідністю відвідати інші навчальні заклади (д). Це пояснюється значним (від 2 до 6 років) терміном відірваності їх від практичної діяльності через перебування в декретній відпустці	цікавістю до нової наукової інформації (б); бажанням змінити оточення та поспілкуватися з новими людьми (в); потребою відчувати нові емоції (г). Це пояснюється значним терміном практичної роботи в навчальному закладі та характерним для цього явищем “педагогічного вигорання”
2. Мета, яку переслідує в ході курсової перепідготовки вчитель географії:	
підвищення фахової компетенції як вчителя географії (а); спілкування з колегами з метою обміну досвідом (б); мета особистісного розвитку (г).	проходження курсів через необхідність планової атестації (в). Це пояснюється тим, що вчитель даної категорії вже має певні здобутки,

<p>Це пояснюється необхідністю як для молодого, так і для вчителя, який вже має певний досвід практичної педагогічної діяльності, потребою знайомства з передовим педагогічним досвідом та інтересом до порівняння й самооцінки власної діяльності, здобутків та окреслення перспектив щодо подальшого особистого зростання</p>	<p>рівень авторитету серед учнів, батьків та колег і шукає сходинки до подальшого зростання, які вже не може забезпечити підвищення кваліфікаційної категорії адже всього, що є на цій драбині, вже досягнуто.</p>
<p>3. Перешкоди, які вчитель географії вважає основними щодо вдосконалення власного фахового рівня:</p>	
<p>брак часу (б); матеріальні проблеми (в); відсутність морального заохочення (е). Основною проблемою щодо подальшого власного професійного зростання вчителя є загальна проблема суспільства пов'язана з, м'яко кажучи, непопулярністю професії вчителя та низьким рівнем її оплати, особливо для вчителя, який не має високої категорії та надбавок за стаж роботи</p>	<p>матеріальні проблеми (в); стан здоров'я (г). На перший план для вчителів, які мають значний стаж роботи, виступають проблеми, пов'язані зі здоров'ям, і, як наслідок, матеріальні проблеми, які стають на заваді подальшого вдосконалення фахового рівня вчителя (як правило, це проблеми опанування комп'ютерних технологій навчання тощо)</p>

Система підвищення кваліфікації – явище абсолютно унікальне за своїм потенціалом, але цей потенціал оцінений та використується у мінімальних обсягах [7]. Вчителі – це не студенти, якщо в аудиторію до них заходить людина, яка не має практичного досвіду педагогічної діяльності, то успіху у слухачів їй очікувати не приходиться. Отримати визнання вчителів, зробити їх своїми вдячними слухачами і партнерами у підвищенні кваліфікації – завдання достатньо складне навіть для викладача, який має достатній стаж педагогічної діяльності, високий рівень педагогічної та психологічної підготовки. Адже система підвищення кваліфікації педагогічних працівників це кваліфікований посередник між високою педагогічною наукою та живою педагогічною практикою. Методист і викладач курсів підвищення кваліфікації – фахівці, які вміло формують когнітивну складову педагогічної культури вчителя.

Модернізація системи підвищення кваліфікації – не самоціль. Вона стає частиною системи освіти, що відповідає новим цілям і цінностям освіти. Неможливо внести зміни до системи освіти, пов'язані з формуванням креативності й інноваційної поведінки учительства, якщо вчитель не стає учасником сучасних освітніх програм. Неможливо сформувати особу учня, якщо вчитель не має досвіду такої діяльності [1].

Не можна не погодитися з думкою В.Олійника щодо функцій післядипломної освіти, які мають стратегічний і тактичний характер [4].

Тактичний характер функцій післядипломної освіти, який забезпечує виконання стратегічних цілей, передбачає:

- мотивування неперервного фахового зростання;
- підготовку резерву кадрів, яких потребує подальший розвиток суспільства;
- створення ефективних технологій навчання та виховання дорослих;
- поєднання галузевих вимог щодо розвитку кадрового потенціалу з потребою відтворення та збереження загальнолюдських цінностей;
- проведення наукових досліджень з акмеологічних і андрагогічних проблем та ін.

Аспекти тактичного характеру ми пропонуємо реалізувати за рахунок:

- запровадження системи дистанційного навчання вчителів під час проходження курсів післядипломної педагогічної освіти;
- запровадження кредитно-модульної системи навчання;
- використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій навчання;
- залучення передового педагогічного досвіду, інтерактивних форм навчання тощо.

Забезпечення тактичних функцій післядипломної освіти значною мірою залежить від рівня розвитку педагогічної освіти, яка кадрово, дидактично, змістовно обслуговує всі освітні галузі. Від її розвитку та впорядкування фактично залежить ефективність інших освітніх галузей.

Не викликає сумніву теза В. Олійника [4] щодо процесу модернізації післядипломної педагогічної освіти в Україні, який має бути зорієнтований на розв'язання її перспективних завдань, а саме:

- оволодіння працівниками освіти комп'ютерними технологіями, Інтернетом;
- цілеспрямоване самонавчання;
- ознайомлення із позитивним досвідом інших;
- відкритість в оцінюванні досягнень;
- розроблення і захист власних інноваційних проектів;
- вільний вибір місця, форм і термінів навчання і таке інше.

У контексті питання про мотиваційно-ціннісне ставлення вчителя до розвитку особистої професійної діяльності та процесу підвищення рівня особистої педагогічної культури торкнемося такого важливого аспекту діяльності викладача і методиста Інституту післядипломної педагогічної освіти, як педагогічна діагностика. Предметом діагностики є конкретна педагогічна інформація про стан педагогічного об'єкта, тенденції його розвитку, зовнішніх (соціальне оточення,

педагогічне середовище тощо) та внутрішніх (мотиви, інтереси, ціннісні орієнтації, здібності, нахили і потреби) факторів, які позитивно або негативно впливають на зміни цього об'єкта. На основі даної інформації формується мета подальшої педагогічної і науково-методичної діяльності, проектується структура та архітектура подальшого педагогічного процесу, формується підґрунтя для відбору актуального наукового змісту, методів, засобів, технологій і форм навчання на курсах підвищення кваліфікації вчителів географії. Саме цей процес стимулює підвищення якості педагогічної діяльності викладачів і методистів кафедр і науково-методичних центрів ІІПО.

Проблема організації і проведення процедури педагогічної діагностики вчителів географії на курсах підвищення кваліфікації та її змістове наповнення безперечно актуальна і має велике значення для питань удосконалення викладання і підвищення якості курсової перепідготовки вчителів географії та основ економіки.

Процедура комп'ютерної діагностики започаткована й успішно впроваджується на курсах підвищення кваліфікації вчителів географії Рівненського обласного, Кримського республіканського, Київського міського та інших інститутів підвищення кваліфікації.

На думку Н. Побережної проведення педагогічної діагностики, особливо самодіагностики, розвиває у тих, хто навчається, здатність до самоаналізу, самооцінки та стимулює їх до професійно-творчого саморозвитку [5, с.44]. Ми погоджуємося з думкою автора і підтримуємо її навіть не дивлячись на те, що наша цільова аудиторія (вчителі географії, які мають стаж практичної діяльності від 5 до 40 і більше років) і цільова аудиторія Н. Побережної (студенти ВНЗ) абсолютно різні.

У перекладі з англійської мови "diagnoses" – поставити діагноз, дати точне визначення, оцінити. У словнику С.Ожегова діагноз трактується як медичний термін – визначення суті й особливостей хвороби на основі всебічного дослідження хворого [3]. Уперше термін "педагогічна діагностика" у загальнопедагогічну систему понять увів німецький дослідник, професор К. Інгенкамп у 1968 році.

Проблематика педагогічної діагностики, яка активно розробляється у наш час, систематизується і оформлюється в окрему галузь пізнання, яке на жаль не входить до кола наших досліджень. Але під час організації і проведення процесу підвищення фахової кваліфікації вчителів географії та основ економіки, як і в процесі нашого наукового дослідження, ми користувалися засобами діагностики.

Висновки. Мотивація посідає провідне місце в структурі особистості, вона є одним з основних понять, які використовують для пояснення рушійних сил її поведінки. Діагностування інтересів, потреб мети та основних мотивів підвищення педагогічної культури й обізнаності вчителя географії дає інформацію, яка дозволяє спланувати та

організувати курсову перепідготовку вчителя таким чином, аби він зміг реалізувати і задовольнити власні бажання та наміри щодо подальшого фахового зростання та професійного вдосконалення.

Список використаних джерел

1. Зоткин Андрей. Повышение квалификации педагогических кадров: вызовы современности / Андрей Зоткин // Народное образование. – № 4. – 2009. – С. 59.
2. Новиков А.М. Постиндустриальное образование / А.М.Новиков. – М.: Издательство “Эгвес”, 2008. – 136 с.
3. Ожегов С.И. Словарь русского языка / С.И.Ожегов; под. ред. Н.Ю.Шведовой. – М.: Рус.яз., 1990. – 921 с.
4. Олійник В. Проблеми та шляхи розвитку системи післядипломної педагогічної освіти України в сучасному полікультурному суспільстві/В.Олійник//Вища освіта України. – №4. –2009. – С. 24-34.
5. Побережна Н. Діагностика впровадження інформаційних технологій у процес навчання студентів /Н.Побережна//Вища школа. – №1. – 2010. – С.43-52.
6. Федорец Николай. Проблемы переподготовки и мотивации школьных педагогов в условиях информационного общества / Николай Федорец // Директор школы, лицея, гимназии. – 2008. – № 5. – С. 101-104.
7. Институт повышения квалификации призван учить, как думать: [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ng.ru/scenario/2010-01-26/13_pedagog.html .
8. Капіруліна С.Л. Мотиваційно-ціннісне ставлення вчителя географії до процесу розвитку професійної діяльності в системі післядипломної педагогічної освіти /С.Л.Капіруліна/ Анотовані результати науково-дослідної роботи Інституту педагогіки НАПН України за 2010 рік: наукове видання. – К.: Інститут педагогіки, 2011. – 312 с. – С. 224 – 225.
9. Іванова І.В. Осердя професіоналів /І.В.Іванова, С.Л. Капіруліна// Крєазнавство. Географія. Туризм. – № 10 (687). – Березень. – 2011 р. – С. 22-23.

The author of the article lights up the problem of geography and bases of economy teachers' motivation to the increase own level of pedagogical and methodical culture. In the process of prosecution acoding to this problem the author has made survey and questionnaire of teachers with the purpose of determination the necessities, interests and reasons that assist or prevent to realized teaches' selfeducational activity.

Keywords: motivation, interest, necessity, pedagogical culture, methodical culture, selfeducational activity.

Отримано: 12.02.2012 р.